

Л. А. Моргай

**ГРИГОРІЙВ НИКИФОР ЯКОВИЧ
(1883 – 1953 рр.):
НАРИСИ З ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА
НАУКОВО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Монографія

Умань

2020

УДК 37(477)(092)

М 79

Рекомендовано до друку вченою радою
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 15 від 26 червня 2020 р.)

Рецензенти: *Н. М. Коляда*, доктор педагогічних наук, професор
Е. А. Панесенко, доктор педагогічних наук, професор
Т. Л. Гавриленко доктор педагогічних наук, доцент

Моргай Л. А.

М 79 Григорійв Никифор Якович (1883 – 1953 рр.): нариси з педагогічної та науково-просвітницької діяльності : монографія / Л. А. Моргай. – Умань : «Візаві», 2020. – 228 с.

ISBN

У пропонованій монографії на основі дослідження значного масиву архівних та опублікованих джерел здійснено системний і комплексний аналіз змісту і спрямованості педагогічної та науково-просвітницької діяльності Никифора Яковича Григорійва для відтворення розвитку освіти в Україні в кінці XIX – першій половині XX ст.

Для наукових працівників, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів, які цікавляться історією педагогіки кінця XIX – першої половини XX ст .

ISBN

УДК 37(477)(092)

© Моргай Л.А.

ПЕРЕДМОВА

Сучасний стан розвитку Української держави позначений великим інтересом суспільства до своєї минувшини – історії, науки, культури. Зросли і прагнення науковців до пізнання освіти, педагогічної науки, її історії, завдяки чому нагромаджуються історико-педагогічні знання як основа теорії і практики виховання, навчання, національної освіти та шкільництва.

Побудова громадянського суспільства, інтеграція України у світове та європейське співтовариство передбачають орієнтацію на Людину, її духовну культуру, виховання ціннісного ставлення до соціального оточення та самої себе, національно свідомого, високоосвіченого, життєво компетентного, толерантного громадянина – патріота, здатного до саморозвитку та самовдосконалення, відповідального перед своєю нацією (Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді) [91].

Важливу роль у виконанні освітніх завдань сучасності загалом та розвитку громадянської освіти зокрема відіграє вивчення, наукове осмислення та об'єктивна оцінка історико-педагогічних надбань минулого, повернення із забуття імен вітчизняних просвітників, педагогів, культурних діячів, які своєю діяльністю закладали підвалини української державності; подвижників українського відродження і національної освіти. Академік О. Сухомлинська зауважує, що «...життя педагога, його особиста біографія часто є основою наукової реконструкції епохи, висвітлює загальнопедагогічний досвід того чи іншого періоду, тобто духовна біографія є матеріалізацією історії думки і духу» [182, с. 43].

Визначною постаттю серед борців за українську незалежність є Никифор Якович Григоріїв (1883–1953 рр.) – український педагог, учитель початкових шкіл міст Сквири, Бердичева, Літина, Кам'янця-Подільського, історик, учений, журналіст, публіцист, політичний і громадський діяч.

Історіографічний аналіз наукової проблеми свідчить, що лише з відновленням незалежності України почала з'являтися інформація про

Н. Григорієва у різноманітних словниках, енциклопедіях та довідкових виданнях. Окремі аспекти біографії педагога висвітлені у статтях Т. Бондаренко [14], Л. Пироженко [149-151] та В. Солдатенка [163]. Політична діяльність та наукова спадщина педагога стала предметом наукового інтересу Т. Бевз [2-9], а у дослідженні О. Сухобокової [180] проаналізовано громадсько-політичну діяльність ученого.

Певні аспекти педагогічної, просвітницької та політичної діяльності ученого представлені в роботах В. Мисана [104], І. Лікарчука [98], О. Малюти [101], С. Лозового [99], Я. Калакури [86] та ін.

В цілому розвиток вітчизняної педагогічної науки, сучасне осмислення та об'єктивне вивчення історико-педагогічних явищ досліджуваного періоду подано у працях дослідників історії української педагогіки: Л. Березівської [10], Л. Ваховського [17], Т. Гавриленко [20], Н. Гупана [70], Н. Дічек [72], І. Зайченка [79], Н. Коляди [88, 89], Т. Кочубей [92], О. Кравченко [93], Е. Панасенко [143], О. Петренко [148], О. Заболотної [78], Н. Сейко [162], О. Сухомлинської [181, 182, 184, 185], В. Федяєвої [188] та ін.

Проте історіографічний аналіз свідчить, що педагогічна та науково-просвітницька діяльність Н. Григорієва ще не отримала об'єктивної оцінки. Більшість авторів висвітлюють здебільшого громадсько-політичну діяльність педагога. Культурно-просвітницький, педагогічний, методичний доробок відомого українця належно ще не оцінений.

Основою для написання монографії становить фактологічний матеріал дослідження, а саме: праці Н. Григорієва: «Мораль (Природа, зміст, історія та норми її)» (1912 р.), «Якої республіки треба бідним людям?» (1917 р.), «Хто ми і що нам робити?» (1917 р.), «Про навчання дітей рідної історії» (1917 р.), «Історія України в народних думках і піснях» (1918 р.), «Поділля: географічно-історичний нарис» (1919 р.), «Історія українського народу. Підручник для початкових шкіл та перших класів гімназій» (1919 р.), «Історія України, виложена народними думами та піснями» (1919 р.), «Часи доісторичної і княжої доби» (1919 р.), «Історія України, виложена народними

думами та піснями» (1919 р.), «Хмельниччина» (1919 р.), «Козацький співаник з історичних пісень та дум українських. З нотами» (1919 р.), «Всесвітня історія. Ч.1. Стародавній світ» (1919 р.), «Народна влада на Україні» (1920 р.), «Фатальна помилка революції» (1921 р.), «Die Ukraine und Russland (Wie «die Hochbvurg der Revolution» zum Herde der Gegenrevolution wird)» (Україна і Росія (Як «Висока буржуазна революція» стає зграєю контрреволюції))» (1922 р.), «Громадське господарство» (1923 р.), «Визволення всіх трудящих» (1923 р.), «Етика і соціалізм» (1923 р.), «Коротка історія земель Чехословацької республіки» (1923 р.), «Підстави української національно-державної політики» (1923 р.), «Соціалізм та селянство» (1923 р.), «Революція і після неї» (1923 р.), «Партія всіх працюючих» (1923 р.), «Способи заведення соціалістичного ладу» (1923 р.), «Соціалізм, хамство та правовий лад» (1923 р.), «За ідею» (1924 р.), «Національне питання на Сході Європи: матеріали й документи» (1925 р.), «Т. Г. Масарик, його життя та діяльність» (1925 р.), «Петлюрівщина» (1925 р.), «Наша позиція самостійна» (1927 р.), «Українська боротьба за державу в роках 1917–1920., II. Чому українці не вдержали своєї держави» (1934 р.), «Державознавство: Т. 1. Історія державотворення і державопізнання; Ч. 1-2. Старосвітська доба та переходова» (1936 р.), «Причини міжнародного напруження» (1937 р.), «Спогади «руїнника» про те, як ми руйнували тюрму народів, як будували свою хату» (1937 р.), «Соціалізм та національна справа» (1937 р.), «Підстави української незалежної політики» (1939 р.), «Основи націознання» (1940 р.), «Foundations of a science of nations» (Основи науки про нації) (1940 р.), «Українська національна вдача» (1941 р.), «War, Canada, the Ukrainians and World after war» (Війна, Канада, українці і світ після війни) (1943 р.), «Союз трудової демократії в Америці» (1945 р.), «The War And Ukrainian Democрасу» (Війна і українська демократія) (1945 р.), «Не наша вина» (1946 р.); документи архівів: Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), м. Київ (фонди: № 1065 – фонд Ради Міністрів Української Народної Республіки, № 1115 – фонд Української Центральної Ради, № 2582

– фонд Міністерства освіти УНР, №3562 «Григоріів Ничипір (Никифір) Якович – (09.02.1883 – 05.08.1953) громадський та політичний діяч, член Української Центральної Ради, Генеральний суддя та міністр судових справ УНР (1919 – 1941 рр.)»; Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), м. Київ (фонди: № 43 – ЦК Української партії соціалістів-революціонерів, Української Комуністичної партії (боротьбистів); фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Державної науково-технічної бібліотеки, Київської наукової бібліотеки ім. М. Максимовича; фонди Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; періодичні видання: «Світло» (1911–1912 рр.), «Маяк» (1913 р.), «Вісник Українського Національного Конгресу» (1917 р.), «Подільські вісті» (1918 р.), «Ставка» (1918 р.), «Нова Україна» (1922 р.), «Вільна спілка» (1925 р.), «Українське життя» (1928 р.), «Вісник Українського Робітничого Університету» (1928 р.), «Нова Україна» (1928 р.), «Український голос» (1928 р.), «Українська кореспонденція» (1931 р.), «Народна воля» (1933 р.), «Трудова Україна» (1933 р.).

Теоретичні положення й висновки містять фактичний історико-педагогічний матеріал для усвідомлення й аналізу проблеми навчання і виховання в педагогічній спадщині Н. Григорііва. Матеріали дослідження можуть бути введені до змісту курсів педагогіки, історії педагогіки, історії України у закладах вищої освіти; використані при укладанні навчально-методичної літератури; в подальших історико-педагогічних дослідженнях.

Монографія складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, післямови, де комплексно на основі всебічного ретроспективного аналізу проблеми дослідження розкрито зміст і напрями педагогічної та науково-просвітницької діяльності Никифора Яковича Григорііва для відтворення розвитку освіти в Україні в кінці XIX – першій половині XX ст.; проаналізовано історіографію проблеми та джерельну базу дослідження; з'ясовано, що в історико-педагогічній науці постать педагога Н. Григорііва та

його педагогічне надбання є недостатньо дослідженим; встановлено основні групи досліджень, з урахуванням чого тематично згруповано виокремлені праці: публікації про особистість діяча і його діяльність, праці про педагогічну та викладацьку діяльність, публікації про участь в Українській революції 1917-1921 рр., праці про суспільно-просвітницьку діяльність, публікації про викладацьку і педагогічну роботу; На основі аналізу праць про життєвий і творчий шлях педагога з'ясовано, що Н. Григорієв був ученим, освіченим педагогом та громадським діячем ХХ ст., членом культурно-просвітницьких організацій і товариств, відомим представником українського національного руху першої половини ХХ ст., автором праць із педагогіки, історії та соціології; висвітлено процес становлення й розвитку особистості Н. Григорієва, виокремлено основні періоди його педагогічної та науково-просвітницької діяльності (перший період (1904 – 1917 рр.) – початок становлення Н. Григорієва як фахового педагога; другий період (1918 – 1920 рр.) – становлення педагога як політичного і державного діяча; третій період (1921 – 1953 рр.) – активна освітньо-просвітницька діяльність педагога за кордоном, узагальнення отриманого педагогічного досвіду на теренах України та осмислення його на вищому рівні; охарактеризовано зміст і спрямованість науково-просвітницької діяльності педагога, а саме громадсько-просвітницький, редакторський, культурно-освітній; проаналізовано внесок Н. Григорієва у справу створення підручників та навчальних книг українською мовою; розкрито загальнопедагогічні погляди, освітньо-виховні ідеї у творчій спадщині Н. Григорієва; проаналізовано методику викладання української мови та історії у спадщині педагога; з'ясовано, що еміграційний період життя Н. Григорієва був найпродуктивнішим, педагог був надзвичайно активним у політичній, науковій та культурно-освітній сферах; брав участь у фундації Українського видавничого фонду, відкритті шкіл та вищих закладів освіти за кордоном для українських емігрантів.

Сподіваємося, що всебічний ретроспективний аналіз змісту і спрямованості педагогічної та науково просвітницької діяльності Никифора Яковича Григорієва сприятиме відтворенню розвитку національної педагогічної думки в Україні та забезпеченню сучасного історико-педагогічного знанн